Uitvoeringsprincipes	Onderwerp	Indicator	Hoe is deze informatie opgehaald?	Conclusies
3.1 Integraal werken	3.1.1 Overheden werken integraal aan het beschermen en benutten van de leefomgeving.	[111] In hoeverre bezien overheden de verschillende sectoren in de leefomgeving in samenhang?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Het beeld dat uit de interviews met de Rijksdepartementen en Uitvoeringsorganisaties naar voren komt, is dat de mate waarin integraal wordt gewerkt, afhangt van de taken en bevoegdheden van het betreffende bestuursorgaan, en in mindere mate ook van de functie van de geïnterviewde. Dit heeft onder meer te maken met de portefeuilleverdeling en politieke context. Provincies geven aan dat bij de totstandkoming van de omgevingsvisie de verschillende sectoren in de leefomgeving in samenhang worden bezien. Het integrale werken kan worden bemoeilijkt om dat de organisatie daarvoor anders moet worden ingericht. Dit heeft ook politiek-bestuurlijk element, dat betrekking heeft op de portefeuilleverdeling. Een waterschap merkt op dat integraal werken intern in de organisatie het leidende principe is, maar dat het een uitdaging blijft om de juiste personen bij elkaar te zetten. Een aantal gemeenten geven aan verschillende sectoren in samenhang te bezien, maar dat dit voor de komst van de Omgevingswet ook al de praktijk was.
		[112] In hoeverre nemen overheden de belangen van derden mee in het maken van beleid en het uitvoeren daarvan?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Alle geïnterviewden Rijksdepartementen en uitvoeringsorganisaties geven aan de belangen van derden mee te nemen in de besluitvorming, waarbij het grootste deel ook aangeeft dat dit niet is veranderd door de Omgevingswet. Waterschappen geven aan de belangen van derden via participatie mee te nemen. Zie verbeterdoel 1 voor een nadere toelichting. Gemeenten merken op de belangen van derden te betrekken bij een wijziging of afwijking van het omgevingsplan.
		[113] In hoeverre brengen overheden interbestuurlijk samenhang aan in hun omgevingsbeleid?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een interbestuurlijke benadering wordtop Rijksniveau toegepast bij het opstellen van omgevingsbeleid. Er wordt interdepartementaal afgestemd, maar ook wordt er afgestemd met andere overheden. Geconstateerd wordt dat provincies over het algemeen interbestuurlijke samenhang aanbrengen in hun omgevingsbeleid door op regionaal niveau in overleg te treden. Een waterschap merkt op dat de interbestuurlijke samenwerking om omgevingsbeleid in samenhang te bekijken steeds beter gaat, maar dat hier nog wel een verbeterslag in te maken is. Een ander waterschap geeft aan dat de interbestuurlijke samenhang ontbreekt. Twee gemeenten geven aan dat het aanbrengen van interbestuurlijke samenhang in het omgevingsbeleid per onderwerp verschilt. Dat geldt zowel voor de vraag of interbestuurlijke samenhang plaatsvindt en voor de vraag hoe goed dat gaat. Volgens beide gemeenten valt op dit punt nog winst te behalen.
		[114] In hoeverre zetten overheden de verschillende instrumenten uit de Omgevingswet in samenhang in?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Het beeld uit de interviews met de Rijksdepartementen en uitvoeringsorganisaties is, dat getracht wordt om instrumenten in samenhang in te zetten, maar dat de praktijk weerbarstig is. Over het algemeen zetten provincies samenhang in verschillende instrumenten in. Het verschilt per provincie hoe vergevorderd men hierin is. Een waterschap geeft aan een beleidshuis te hebben ingericht om zo steeds meer lijn in interne instrumenten te brengen. Een aantal gemeenten geeft aan dat het in samenhang inzetten van verschillende instrumenten in ontwikkeling is. Het verschilt per gemeente hoe ver gevorderd de gemeente er mee is.
	3.1.2 Overheidsorganisaties zijn toegerust om integraal te werken.	[115] Hebben overheden de kennis, expertise en vaardigheden om integraal te werken?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Over het algemeen geven Rijksdepartementen en uitvoeringsorganisaties aan over het algemeen niet de kennis, expertise en vaardigheden te hebben om integraal te werken. Als reden hiervoor wordt gegeven dat de focus ligt op de sector waar het departement of de uitvoeringsorganisatie verantwoordelijk voor is. Geconstateerd wordt dat provincies over de kennis, expertise en vaardigheden beschikken om integraal te werken, maar dat het verschilt per provincie hoe ver men daar mee is. Een waterschap geeft aan zelf wel over de kennis, expertise en vaardigheden te beschikken om integraal te werken, maar dit nog te missen bij andere overheden. Een gemeente geeft aan dat bepaalde groepen de kennis, expertise en vaardigheden te hebben om integraal te werken omdat ze dit vanwege hun werkzaamheden ook voor de komst van de Omgevingswet moesten doen. Een andere gemeente geeft aan de kennis, expertise en vaardigheden wel te hebben, maar dat integraal werken (bij meerdere gemeenten) niet lukt vanwege het gebrek aan capaciteit, duidelijke kaders en financiële middelen.
3.2 Waarborgen rechtsbescherming	3.2.1 Belanghebbenden gebruiken de mogelijkheden om hun recht te halen via het omgevingsrecht.	[116] Is het voor belanghebbenden inzichtelijk door welk bevoegd gezag en wanneer besluiten genomen worden en hoe zij daar invloed op kunnen hebben?	Interviews met deelnemende belangenorganisaties bedrijven.	Belangenorganisaties geven aan hier onder de Omgevingswet geen verandering in te merken en dat hier een verbeterslag in is te maken. Een organisatie merkt op dat de hoeveelheid digitale informatie het wel complexer maakt, maar dat mensen die ergens bezwaar tegen hebben de overheid uiteindelijk wel weten te vinden. Een andere organisatie geeft ook aan dat het complexer is geworden, waardoor leken onvoldoende kunnen inschatten of besluiten invloed op hem of haar hebben. Daar komt volgens de organisatie bij dat iedere gemeente het op haar eigen manier doet, wat het voor de gebruiker niet begrijpelijker maakt. Tot slot merkt een organisatie op dat het voor belanghebbenden eigenlijk niet nodig is om te weten voor bij welk bevoegd gezag ze moeten zijn, omdat het bezwaar en beroep door de Algemene wet bestuursrecht uiteindelijk toch bij het juiste bevoegd gezag terecht komt. Daar staat de Omgevingswet los van.
	3.2.2 De invoering van de Omgevingswet leidt niet tot een toename van de complexiteit van juridische conflicten.	[122] Welke werklast brengt het omgevingsrecht met zich mee voor de rechtelijke macht en de Raad van State?	Schriftelijke afstemming met de Afdelings bestuursrechtspraak van de Raad van State	Door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (“de Afdeling”) wordt geconstateerd dat het aantal aanhangige zaken waarop de Omgevingswet van toepassing is uitermate beperkt is; pas medio dit jaar was een geringe toename te zien. Dit hangt volgens de Afdeling samen met het feit dat zij deels rechter is in hoger beroep en er dus eerst uitspraken van rechtbanken dienen te zijn voordat er zaken bij de Afdeling aanhangig kunnen worden gemaakt. Verder heeft zij de indruk dat veel gemeenten nog onder het oude recht bestemmingsplannen in procedure hebben gebracht, danwel onder de Omgevingswet BOPA procedures zijn opgestart. Tegen BOPA-besluiten dient in eerste instantie beroep bij de rechtbank te worden ingesteld. Het aantal uitspraken onder de Omgevingswet is op één hand te tellen en de verwachting van de Afdeling is dat daar pas in de loop van 2026 verandering in komt.

		[123] In hoeverre is de complexiteit van de juridische conflicten toegenomen?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Rijksdepartementen en uitvoeringsorganisaties geven aan nog geen ervaring te hebben met juridische conflicten onder de Omgevingswet. Sommige geïnterviewden provincies geven aan nog geen ervaring te hebben met juridische conflicten (procedures) onder de Omgevingswet. Een provincie ervaart wel dat de complexiteit van juridische conflicten is toegenomen, maar dat dit onder andere komt door de jurisprudentie rondom stikstof en dus niet door de Omgevingswet. Een waterschap merkt op dat de Omgevingswet geen invloed heeft op de complexiteit van juridische conflicten. Gemeenten geven in interviews aan nog geen ervaring te hebben met juridische conflicten onder de Omgevingswet. Ze kunnen dan ook niet zeggen of de complexiteit van de conflicten is toegenomen.
	3.2.3 Bevoegde gezagen geven aan dat zij in hun vergunningverlening, toezicht en handhaving overweg kunnen met opener normen, maatwerk en flexibilisering die de Omgevingswet met zich meebrengt.	[124] In hoeverre kunnen toezichthouders en handhavers in de praktijk overweg met de instrumenten uit de Omgevingswet?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Twee geïnterviewden Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties geven aan dat toezichthouders en handhavers in de praktijk overweg kunnen met de instrumenten uit de Omgevingswet. Provincies geven aan dat toezichthouders en handhavers voor de provinciale taken over het algemeen zijn ondergebracht bij omgevingsdiensten, waardoor de ervaring van provincies op dit vlak minimaal is. Een waterschap geeft aan dat toezichthouders en handhavers over het algemeen overweg kunnen met de instrumenten, maar dat de regels uit het Bal en de waterschapsverordening wel als ingewikkeld worden ervaren. Een omgevingsdienst geeft aan dat toezichthouders en handhavers in de praktijk
		[125] In hoeverre kunnen toezichthouders en handhavers in de praktijk overweg met de algemene zorgplicht in de Omgevingswet?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Wat betreft de inzet van de algemene zorgplicht merken twee geïnterviewden Rijksdepartementen / uitvoeringsorganisaties op dat hier in de praktijk nauwelijks sprake van is. Een provincie geeft aan dat over de inzet van de algemene zorgplicht nog veel onduidelijkheid bestaat. Een waterschap geeft aan dat de algemene zorgplicht heel beperkt wordt ingezet. Wel wordt er gebruik gemaakt van een specifieke zorgplicht uit het Bal, maar omdat daar nog geen procedure over is gevoerd is het onduidelijk of het juist wordt toegepast. Om het risico te mitigeren is er een vangnetbepaling in de waterschapsverordening opgenomen. Toezichthouders en handhavers zijn over het algemeen ondergebracht bij omgevingsdiensten, waardoor de ervaring van gemeenten op dit vlak minimaal is.
3.3 Positieve grondhouding ten opzichte van initiatiefnemers	3.3.1 Overheden gaan uit van een positieve grondhouding richting initiatiefnemers.	[126] Vinden overheden dat zij (bestuurlijk en ambtelijk) vanuit een positieve grondhouding opereren?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Geconstateerd wordt dat Rijksdepartementen en uitvoeringsorganisaties van mening zijn vanuit een positieve grondhouding te opereren. Een enkeling merkt hierbij op dat dit vóór de Omgevingswet ook het geval was. Twee provincies geven aan van mening te zijn vanuit een positieve grondhouding te opereren. Eén provincie merkt op dat de Omgevingswet hier geen verandering in heeft gebracht. Geconstateerd wordt dat waterschappen van mening zijn vanuit een positieve grondhouding te opereren. Een aantal waterschappen heeft dit ook doorgevoerd in hun waterschapsverordening. Verschillende gemeenten geven aan van mening te zijn dat er vanuit een positieve grondhouding wordt gehandeld. Een aantal gemeenten geeft daarbij aan dat dit voor de komst van de Omgevingswet ook al het geval was.
		[127] Investeren overheden bij vergunningverlening in een omgevingsoverleg (voortraject) met initiatiefnemers om mee te denken?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een aantal Rijksdepartementen en uitvoeringsorganisaties geven aan zeker te investeren in het omgevingsoverleg, waarin de positieve grondhouding tot uitdrukking komt. Twee provincies merken op dat zij door gemeenten over het algemeen worden betrokken bij het overleg over concrete initiatieven aan de omgevingstafel, maar dat dit afhangt van de complexiteit van het project, het onderwerp en de gemeente. Waterschappen geven aan in het omgevingsoverleg te investeren. Dit gebeurt op verschillende manieren. Twee gemeenten merken op te investeren in het omgevingsoverleg met initiatiefnemers, met name bij grote gebiedsontwikkelingen. Als voorbeeld wordt de externe omgevingstafel genoemd.
		[128] Vinden overheden dat de positieve grondhouding bijdraagt aan initiatieven die bijdragen aan de kwaliteit van de leefomgeving?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Eén geïnterviewde (Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties) merkt op dat een positieve grondhouding altijd bijdraagt aan initiatieven. Een andere geïnterviewde zegt effect te zien op de besluitvorming, maar daarbij geen link te zien met de komst van de Omgevingswet. Eén province geeft aan dat een positieve grondhouding de kwaliteit van de leefomgeving zeker ten goede komt. Het lukt daardoor volgens de provincie om een initiatiefnemer te stimuleren wat extra's te doen. Een andere provincie merkt op dit niet te kunnen beoordelen, maar altijd op zoek te zijn naar evenwicht in de kwaliteit van de leefomgeving. Meerdere waterschappen merken op dat het lastig is om aan te geven of een positieve grondhouding bijdraagt aan initiatieven. Eén waterschap geeft aan te ervaren dat dit wel bijdraagt. Een aantal gemeenten geeft aan niet te kunnen zeggen of een positieve grondhouding bijdraagt aan initiatieven. Eén gemeente geeft aan zeker te weten dat het bijdraagt aan initiatieven.
		[129] In hoeverre vinden initiatiefnemers dat de overheid vanuit een positieve grondhouding opereert?	Interviews met deelnemende belangenorganisaties bedrijven.	Belangenorganisaties geven aan niet te ervaren dat de overheid vanuit een positieve grondhouding opereert. Een organisatie merkt op wel verschil te merken in de houding van de overheid wanneer de overheid ergens belang bij heeft. Een andere organisatie geeft aan dat een positieve grondhouding een cultuurverandering bij de overheid vraagt en een verandering in de manier waarop de markt zichzelf presenteert.
	3.3.2 Overheden houden in het opstellen van hun regelgeving rekening met een positieve grondhouding richting initiatiefnemers.	[130] Gaan overheden bij het opstellen van hun regelgeving uit van een positieve grondhouding richting initiatiefnemers?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Twee geïnterviewde Rijksdepartementen geven aan bij het opstellen van hun regelgeving uit te gaan van een positieve grondhouding richting initiatiefnemers. Eén provincie merkt op bij het opstellen van haar regelgeving uit te gaan van een positieve grondhouding richting initiatiefnemers. Een andere provincie laat weten dat die wens er altijd is, maar dat dit door bezwaren op bestuurlijk niveau in de praktijk niet tot uiting komt. Geconstateerd wordt dat uit de interviews blijkt dat alle waterschappen bij het opstellen van hun regelgeving uitgaan van een positieve grondhouding richting initiatiefnemers. Twee gemeenten merken op uit te gaan van een positieve grondhouding richting initiatiefnemers bij het opstellen van hun regelgeving.
	3.3.3 Overheidsorganisaties zijn toegerust om vanuit een positieve	[131] Hebben overheden de kennis, expertise en vaardigheden om vanuit een positieve grondhouding	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via	Over het algemeen geven de geïnterviewde Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties aan te beschikken over de kennis, expertise en vaardigheden om vanuit een positieve grondhouding te werken. Eén provincie geeft aan wel het

	grondhouding te werken.	te werken?	bijeenkomsten.	vermoeden te hebben dat de kennis, expertise en vaardigheden om vanuit een positieve grondhouding te werken aanwezig is, maar dat dit verschilt per persoon. Uit de interviews blijkt dat waterschappen menen over het algemeen te beschikken over de kennis, expertise en vaardigheden om vanuit een positieve grondhouding te opereren. Een aantal gemeenten geeft aan de kennis, expertise en vaardigheden te hebben om vanuit een positieve grondhouding te werken. Verschillende gemeenten geven aan dat de Omgevingswet hier geen verandering in heeft aangebracht.
3.4 Participatie van en samenwerking met de samenleving	3.4.1 Overheden hebben een participatiebeleid voor de fysieke leefomgeving.	[132] Hebben provincies en gemeenten een participatiebeleid waarin zij vaststellen hoe zij burgers, bedrijven en maatschappelijk partners betrekken in de ontwikkeling van beleid en het nemen van besluiten?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Eén provincie merkt op vorig jaar een participatievisie en -verordening te hebben vastgesteld. Omdat dit een wens vanuit de politiek en de organisatie was, heeft de komst van de Omgevingswet hier geen rol in gespeeld. Vanuit de provincie wordt nog wel nagedacht om toe te voegen hoe participatie per omgevingswettelijk instrument moet plaatsvinden. Eén waterschap merkt op dat er verschillende documenten aanwezig zijn waarin staat hoe met participatie om te gaan. Het is de bedoeling dat al die documenten worden samengevat. Daar wordt nu aan gewerkt. Een aantal gemeenten geeft aan participatiebeleid te hebben. Een gemeente merkt op dat belangrijkste functie van die beleid is inzicht te krijgen in hoe de burger moet worden betrokken. Een andere gemeente laat weten participatie
		[134] Hebben overheden een handreiking om met participatie om te gaan?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een geïnterviewde (Rijksdepartement/uitvoeringsorganisatie) merkt op bezig te zijn met het ontwikkelen van een handreiking voor participatie voor haar rol als initiatiefnemer. Een provincie geeft aan dat er ook een handreiking aanwezig is hoe met participatie om te gaan en dat hier intern veel tijd en energie in is gestoken. Daardoor is het belangrijke verschil tussen participatie en inspraak duidelijk geworden. Eén waterschap merkt op dat er verschillende documenten aanwezig zijn waarin staat hoe met participatie om te gaan. Het is de bedoeling dat al die documenten worden samengevat. Daar wordt nu aan gewerkt. Een aantal gemeenten geven aan ook een handreiking te hebben om met participatie om te gaan.
	3.4.2 Overheden hebben een participatiebeleid voor de fysieke leefomgeving.	[136] In hoeverre zijn burgers door overheden actief betrokken in het ontwikkelen van omgevingsbeleid?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Twee geïnterviewden (Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties) geven aan dat er verschillende manieren zijn om burgers te laten participeren en dat het afhangt van het type project hoe participatie wordt vormgegeven. Een provincie geeft aan pogingen te hebben gedaan om burgers actief bij de ontwikkeling van omgevingsbeleid te betrekken, maar dat dit alleen bepaalde groepen trekt waardoor er geen sprake is van een representatieve doorsnede van de bevolking. Twee waterschappen merken op dat burgers actief worden betrokken bij de ontwikkeling van omgevingsbeleid, waarbij een waterschap nog wel aangeeft dat het afhangt van het beleid dat wordt ontwikkeld. Een gemeente merkt in een interview op dat het actief betrekken van burgers bij de ontwikkeling van omgevingsbeleid afhangt van het onderwerp. Tijdens een thematische bijeenkomst gericht op participatie geven de aanwezige gemeenten aan bewoners te betrekken bij het opstellen van de omgevingsvisie, hier is een uitgebreid
		[137] In hoeverre worden burgers door initiatiefnemers betrokken in participatieprocessen over initiatieven in de leefomgeving?	Interviews met deelnemende belangenorganisaties bedrijven.	Een belangenorganisatie geeft aan dat haar leden hier vaak mee te maken hebben bij concrete initiatieven. Onder haar leden heerst wel een negatief beeld over participatie, met name als het gaat om kleinere bedrijven, omdat hun ervaring is dat alleen tegenstanders zich laten horen. De organisatie geeft zelf aan dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn en dat participatie ook voor draagvlak kan zorgen. Bij grote projecten worden er participatieplannen opgesteld die ook worden besproken met het bevoegd gezag. Bij kleinere projecten is de ervaring dat het een vinkje in het DSO is en over het algemeen gaat om bijvoorbeeld een voorlichtingsavond in het buurtcentrum.
		[138] In hoeverre vinden burgers dat zij hun belang kunnen inbrengen in participatieprocessen en daarmee invloed hebben op het beleid of besluiten?	Interviews met deelnemende belangenorganisaties bedrijven.	Een belangenorganisatie geeft aan dat haar leden hier vaak mee te maken hebben bij concrete initiatieven. Onder haar leden heerst wel een negatief beeld over participatie, met name als het gaat om kleinere bedrijven, omdat hun ervaring is dat alleen tegenstanders zich laten horen. De organisatie geeft zelf aan dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn en dat participatie ook voor draagvlak kan zorgen.
		[139] Op welke manieren kunnen burgers participeren (inspraakavonden, denktanks, etc.)?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Provincies geven aan dat de manieren van burgerparticipatie verschillen per instrument. Zo worden er gesprekken gehouden, zijn er inloopbijeenkomsten, informatiebijeenkomsten, wordt er op de markt gestaan met een kraam en is er altijd de formele route via zienswijzen die daarna komt. Een waterschap geeft aan dat burgers op verschillende manieren worden betrokken, bijvoorbeeld door het organiseren van informatieavonden. Voor het betreft de manier waarop burgers kunnen participeren worden tijdens de thematische bijeenkomst gericht op participatie een aantal methoden genoemd: inspraakavonden, pizza avonden met jongeren, online enquêtes, interviews, werkgroepen, inloopavonden, ontwerptafels, digital mappings, online fora, speaking minds methode op scholen om beroepsgerichte jongeren te betrekken, gesprekken aangaan in de buurt (bij de speeltuin, wijkfeesten of markt), beasly methode, spel over de omgevingsvisie, inwonerspanel en het jongerenberaad.
		[140] Hoe leveren initiatiefnemers gegevens aan over de betrokkenheid van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties bij de aanvraag.	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een geïnterviewde (Rijksdepartement/uitvoeringsorganisatie) laat weten dat bij de aanvraag gegevens worden aangeleverd over de betrokkenheid van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Een provincie geeft aan dat bij de aanvraag moet worden aangegeven of burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties zijn betrokken. Een waterschap merkt op dat de manier van aanleveren van gegevens over de betrokkenheid van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties plaatsvindt op de manier zoals de Omgevingswet dat voorschrijft. Gemeenten geven aan dat het aanleveren van gegevens over de betrokkenheid van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties soms bij het vooroverleg gebeurt (als dat plaatsvindt) en anders bij de aanvraag.
	3.4.3 De samenstelling van de (participatie)deelnemers is in een	[141] In hoeverre zijn de deelnemerssamenstellingen van participatietrajecten een gelijkwaardige	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via	De ervaring van de provincie is dit alleen bepaalde groepen trekt waardoor er geen sprake is van een mooie doorsnede van de bevolking. Een waterschap merkt op haar best te doen om een zo gelijkwaardige afspiegeling in de

	vergelijkbare verhouding als de samenstelling van de buurt, wijk of gemeente waar het initiatief plaatsvindt.	afspiegeling burgers, bedrijven en maatschappelijk partners?	bijeenkomsten.	deelnemerssamenstelling bij participatietrajecten te bewerktstelligen, maar dat ze ervaring opdoet om dit te verbeteren. Tijdens de thematische bijeenkomst gericht op participatie geven de aanwezige gemeenten aan dat ze het lastig vinden op de deelnamerssamenstellingen een gelijkwaardige afspiegeling van de samenleving te laten zijn, met name bij open bijeenkomsten.
		[142] Hoe zorgen overheden en initiatiefnemers actief voor een diverse samenstelling van bedrijven, burgers en maatschappelijke partners?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een geïnterviewde (Rijksdepartement / uitvoeringsorganisatie) geeft ten aanzien van het betrekken van een diverse samenstelling van deelnemers bij participatietrajecten een voorbeeld van een traject in een wijk waar mensen worden bereikt die bezig zijn met overleven en de taal niet kundig zijn. Een provincie geeft aan moeite te hebben om bij participatietrajecten een gelijkwaardige afspiegeling van deelnemers te krijgen. Een waterschap merkt op haar best te doen om een zo gelijkwaardige afspiegeling in de deelnemerssamenstelling bij participatietrajecten te bewerktstelligen, maar dat ze ervaring opdoet om dit te verbeteren. Tijdens een thematische bijeenkomst met gemeenten wordt als tip gegeven om vooraf hierover na te denken en het liefst samen met de doelgroepen hoe je die gaat bereiken. Daarnaast zorgen overheden hiervoor door meerdere manieren in te zetten (zowel online als digitaal), jongeren te bereiken via de jongerencoach en gebruik maken van bewonersprofielen en handreikingen inclusieve participatie. Tot slot wordt ook genoemd dat het niet altijd nodig is om iedereen te bereiken, maar wel die personen die bijdragen aan het participatiedoel.
	3.4.4 Overheidsorganisaties zijn toegerust om participatief te werken	[143] Hebben overheden de kennis, expertise en vaardigheden om participatief te werken?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een geïnterviewde (Rijksdepartement/uitvoeringsorganisatie) laat weten de kennis, expertise en vaardigheden om participatief te werken te hebben, maar dat participatie wat verder weg ligt van de dagelijkse werkzaamheden. Een andere geïnterviewde geeft aan in haar rol als initiatiefnemer over de kennis, expertise en vaardigheden te beschikken om participatief te werken. Twee provincies merken op over de kennis, expertise en vaardigheden te beschikken om participatief te werken. Een provincie laat weten hierin samen te werken met maatschappelijke organisaties in het gebied. Een waterschap merkt op over de kennis, expertise en vaardigheden te beschikken om participatief te werken. Een ander waterschap geeft aan dat de basis aanwezig is, maar de nodige verbeterslagen nog moeten worden gemaakt. Tijdens de thematische bijeenkomst met gemeenten gericht op participatie geven de aanwezige gemeenten aan over wisselende kennis, expertise en vaardigheden te beschikken om participatief te werken. Het moet nog verder ontwikkeld worden door mensen te trainen, maar ook hier is beschikbare tijd de grootste uitdaging.
3.5 Gebiedsgericht werken	3.5.1 Overheden gebruiken hun omgevingsvisie en/of gebiedsprogramma's om hun gebiedsgericht beleid uit te voeren	[144] In hoeverre kiezen overheden ervoor om in hun omgevingsvisie onderdelen gebiedsgericht uit te werken?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Twee geïnterviewden (Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties) geven aan dat in de nationale omgevingvisie onderdelen (steeds meer) gebiedsgericht worden uitgewerkt. Een provincie geeft aan dat de omgevingsvisie is gebaseerd op verschillende gebiedsvisies. Een provincie merkt op geen gebiedsgerichte omgevingsvisie te hebben, maar wel op andere manieren gebiedsgericht te werken wanneer dat daadwerkelijk haalbaar is. Daarnaast geeft de provincie aan dat de omgevingsverordening wel gebiedsgericht is opgesteld. Een andere provincie geeft aan momenteel bezig te zijn om in de herziene omgevingsvisie onderdelen meer gebiedsgericht uit te werken. Twee waterschappen geven aan hun watervisie niet gebiedsgericht uitgewerkt te hebben. De verwachting is dat dit wel gaat gebeuren. Een ander waterschap merkt op bepaalde scenario's gebiedsgericht uitgewerkt te hebben in de huidige watervisie. Meerdere gemeenten geven aan onderdelen in hun omgevingsvisie gebiedsgericht uit te werken of uit te gaan werken. Een gemeente merkt hierbij op dat het een zoektocht is naar het behouden van een basiskader en tegelijkertijd de visie gebiedsgericht opstellen.
		[145] Wanneer kiezen overheden ervoor om gebiedsgerichte programma's te ontwikkelen?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Twee geïnterviewden (Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties) merken op gebruik te maken van gebiedsgerichte programma's wanneer het druk in het gebied is, er meerdere opgaven samenkomen en er keuzes moeten worden gemaakt. Een aantal provincies geven aan gebiedsgerichte programma's te gebruiken of hier aan te gaan werken. Twee provincies geven hierbij aan voor gebiedsgerichte programma's te kiezen in het landelijk gebied of wanneer doelen regionaal uitgewerkt moeten worden. Het verschilt per gemeenten wanneer er gebruik wordt gemaakt van gebiedsgerichte programma's.
		[146] Hoe ervaren overheden de effectiviteit van gebiedsgerichte programma's?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Eén geïnterviewde (Rijksdepartement/uitvoeringsorganisatie) geeft aan vóór de Omgevingswet ook al gewerkt te hebben met gebiedsgerichte programma's en deze werkwijze door te zetten omdat ze merkt dat het effectief is. Het brengt focus aan en daar hebben andere overheidslagen behoefte aan. Eén provincie merkt op positieve ervaringen te hebben met het inzetten van gebiedsgerichte programma's, omdat het leidt tot uitvoering van benodigde maatregelen in samenwerking met de plaatselijke gemeenschap. De ondervraagde waterschappen geven aan dat er nog geen gebiedsgerichte programma's zijn. Eén waterschap merkt op dat gebiedsgericht werken niet voor een waterschap gericht is, nu ze alleen over het watersysteem gaan. Eén waterschap merkt op gebiedsgerichte programma's als effectief te ervaren en dat dit echt bevorderd is door de komst van de Omgevingswet. Een ander waterschap geeft aan nog niks over de effectiviteit te kunnen zeggen. Gemeenten geven aan nog niets te kunnen zeggen over de effectiviteit van gebiedsgerichte programma's omdat die programma's nog niet in werking zijn of nog niet zijn opgesteld.
	3.5.2 Overheden gebruiken locatie-specifieke regelgeving om gebiedsgericht maatwerk te leveren.	[147] In hoeverre gebruiken overheden projectbesluiten, omgevingsvergunningen, waterschapsverordeningen, omgevingsverordeningen, omgevingsplannen of wijzigingen van het omgevingsplan voor gebiedsgericht maatwerk?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een aantal geïnterviewden (Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties) merkt op projectbesluiten in te zetten voor gebiedsgericht maatwerk. Twee provincies geven aan geen specifieke instrumenten te hebben voor het toepassen van gebiedsgericht maatwerk. Afhankelijk van het proejct wordt daar het juiste instrument bij gebruikt. Een waterschap merkt op te werken met projectbesluiten om op die manier gebiedsgericht maatwerk te kunnen leveren. Een aantal gemeenten geeft aan gebiedsgericht maatwerk toe te passen, maar voor die toepassing verschillende instrumenten te gebruiken.

		[148] Hoe ervaren burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties het gebiedsgerichte maatwerk van overheden?	Interviews met deelnemende belangenorganisaties bedrijven.	Twee belangenorganisaties hebben verschillende ervaringen met het gebiedsgerichte maatwerk van overheden. Een organisatie geeft aan dat overheden door de problematiek met stikstof en andere milieudossiers gedwongen zijn om te kijken wat ze kunnen doen in een bepaald gebied om een bepaalde kwaliteit te behalen. De leden van die organisatie lijken er vooralsnog niet veel van te merken. Een andere organisatie laat weten voornamelijk last te hebben van gebiedsgericht maatwerk, nu het nadelig uitwerkt voor bedrijventerreinen. Voor die terreinen is namelijk zekerheid nodig vanwege bepaalde milieucategorieën.
	3.5.3 Overheidsorganisaties zijn toegerust om gebiedsgericht te werken	[149] Hebben overheden de kennis, expertise en vaardigheden om gebiedsgericht te werken?	Interviews met de deelnemende overheden, verificatie via bijeenkomsten.	Een aantal geïnterviewden (Rijksdepartementen/uitvoeringsorganisaties) geeft aan dat de kennis, expertise en vaardigheden om gebiedgericht te werken persoonsafhankelijk is. Daarbij benadrukt een geïnterviewde dat er ruimte moet zijn om die kennis over te brengen. Een provincie laat weten de kennis, expertise en vaardigheden te hebben om gebiedsgericht te werken. Een andere provincie merkt op het vermoeden te hebben dat alles aanwezig is, maar daar nog onvoldoende zicht op te hebben. Over het algemeen geven gemeenten aan de kennis, expertise en vaardighedne om gebiedsgericht te werken in huis te hebben.